د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

... کو د بيا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلا بیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې دارالمعلمینو د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پر مختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پیژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پر مختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» کې موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندیزونه کړي دي. ځینو په ذهني د سپینې، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو ټاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ویشل کېږي: ځینې د تجربي ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپې (رواني)، ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمایي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکوال زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې د یو لرغوني انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لا تر اوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. دریم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني جوړونکي اجزاوو ټوکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېړکی د عمل د اصالت سنوونځی دی ، دا سنوونځی د شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څېړکی د سلوکي سنوونځي موضوع ده چې په ځانګړې ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېړکی د روانکاوي تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېړکی د اروا پوهنې دریم بعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا‌پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، ارواييي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه. ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره منِنه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې لېوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نړۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده ټپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که ووایم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونډ بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

لیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـــي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنــګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـــې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اړواپوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زینون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اړواپوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

درېیمه مرحله .... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ېښت (۲۰)

د اړواپوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه (٢٦)

دريم څپرکی .... (٣٢)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (٣٣)

د اصالت تداعي مخکښان (٣٧)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځي (٣٩)

هربارت (٣٩)

د هربارت د پيداښت له نظريې څخه ګټه (٤٢)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (٤٣)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (٤٥)

د اصالت تداعي نننۍ ښوونځي (٥٠)

تارندايک (٥١)

د پاولوف شرطي .... (٥٤)

څلورم څپرکی: د شعور جوړوونکي ښوونځي (٥٨)

د ارواپوهنې جوړښتي ښوونځي (٥٨)

د تيچنر د عقايدو اصول (٦٣)

د عمل د اصالت ښوونځي (٦٨)

د جېمز انګل څېړنه (٦٩)

د ژوند د بقا اصل (٧٢)

د جان ديوي د څېړنو طريقه (٧٤)

ادراک د جان لاک له نظره (٨١)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني حپ پېژ پال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۳)

د روانکاوي سبونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفې او پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توگه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړۍ جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او ووینې چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شوېده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توگه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انگېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومېږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانېږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې گروهې (عقیدې) پر اساس - فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ د اتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه ږیجره ، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور ، احساس او د بنیادم سلوک ، د ذهن د جوړونکي واحدونه ، اصلي ارزموضوع ، نه ده ، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي . دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ رطبیعت ، له ساده اویکو څخه جوړ شوی دی ، نو کولای شو چې د ترکیبو راجزاوو ، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول رکل ، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو .

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو ، دې پوښتنې په لومړیو سرکې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو ، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه . خو هغه دی فلسفي بحث وړ وو ، د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي ، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړي یونان کې سوفسطایان را پیدا شي . نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لاروبان دي . دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل . په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راوګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اړوایي یا رواني څېړنه، توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او یې دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې ډېر تکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او رغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځینې یې، نرم او ښایسته او بد او ناوړه، نېک او ناروا ښکاره او وېرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې یې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتې دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري.

دې نظرېې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پیژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څیړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تیروتنې یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پیژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید یوه شي چې د ریښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پیژندنه او د ښو او خرابو اندیښو بالل انسان ته دیره مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پیژندنه په څیړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپیژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پیژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پام ولرل شي . دا نظر په پوره لحاظ د اوسنیو سلوک پېژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د ښوونځي طرفداران یوې ګروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي ښوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډېره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هر څه د مخه د انسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې وروستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه رامنځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پېژندنې په ډېرو برخو څېړل سیوري وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او مادې ، د بدن او نفس ترمنځ يې توپير وکړ او ثنويت يې رامنځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته يې د ثنويت په سترګه وکتل . دا نظريه د تاريخ په اوږدو کې د فيلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځيده او لا ويلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخيږي .

افلاطون عقيده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډيره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډير لوړ بشري امکانات له نظره تير کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو -لاتو په سير او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشياو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ يې توپير پيدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شيان په حواسو درک او پيژندل کيږي . دی وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت ښيي چې په هيڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښايست تصور بې زيانه دی او هميشه وي خو ښايسته شيان په بل ارتباط ښايست لري ، دا تغيير کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغير ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی. ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله. افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کېدی شي. د انسان تر ټولو اصیل استعداد او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی. دوهم استعداد یې جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري. افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري. همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي. نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دي، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډېر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهېږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي. د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پېژندنې اغېزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار یې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشایي او اشراقي برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه دی . نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنې ارسطو (384 - 322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشایي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقاید و او افکارو محور یې په کلونو کلونو څرخولی دی .

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دی ، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر پېدا پېدېدې په شان دي .

که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي . د ارسطو په نظر نړۍ باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقیقت یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړ ګانه او دا یې ویل چې باید هیني ، واقعي او طبیعي چاپېرونه پام ونه وشي نو ځکه د افلاطون نظر یې قبول نه کړ اولا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شوکولای هغه دواړه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دد ي يادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمرو ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو يې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښتي دي اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا يې په دې برخه کې جایزه شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ته نږدې یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او څېړنو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکي لري. ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري.

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو- نسبت داسي دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کو. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی. هماغسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعاليت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرو دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د ستګاه پورې تړلی دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندينتوب پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري.

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړيو د حکمايانو د منلو
وړ وګرځېده او په کلي ډول يې د هغو علمي بحثونو اداره کوله.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راځېږي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي
چې "د يويد هيوم" (انګليسي فيلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته
راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربي قوانين وګڼل، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيداکېږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوي ارواپېژندنې په وده او پراختيا کې ډېر

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د وو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه ډېره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: (Epicure 340-270 م) د دې مذهب بنسټ اېښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي.

د دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګڼنه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم». مباني فلسفه (۱۳۴۵ - ۵۲۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښې او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورتنی اتش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردان او پیروان ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارو او کړو وړو واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ټوڅکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره ـ سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي. داڅکه چې کله چې انسان، له ناموس د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی. یعني د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . « پوره ته اثر »

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي. رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایې هدف مرحلې ته ورسیږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لږ شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کیده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وهڅول شي . داڅکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلې او هغه په هم د پلې نړۍ پوهه شمیره . سربیره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشکیل کېده . د ارواو بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو .

د هغه وخت پوهانو میشکله د مشاهدې له اصول او استقراء څخه کار نه اخیست ، او بحث یې په هره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده ، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل .

په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل .

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې ارواپوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چټکتیا یې د ودې او پراختیا ومونده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي ارواپوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېله او راپیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما دا اثر اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې- روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډه ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیداکړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نږدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیایي وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپوهنې په دې تاریخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلټز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند یې وویل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې څلورو کسو اروا پوهانو ته د فیزیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلي وه په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله یې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، څو د انسان د رویې تغییر منونکې پدیدې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې ډیرو اروا پیژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پیژندنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پیژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کیږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳- په دریمه مرحله یعنې د لومړۍ نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې ډیر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پیژندنه په کامله توګه حل نه

شوه. په دې دوره کې د احصايې او ازموينو په مرسته د انسانانو
کارونه په مقايسوي ډول يو د بل سره اندازه کول، په همدې
دوره کې د څېړنو لکه طبي، اجتماعي ارواپوهنه، صنعتي ارواپوهنه
او د کوچنيانو ارواپوهنې پراختيا وموندله، او د افرادو په هکله
يې صرف د وړاندې پېش بينۍ او تخمين ځای ونيوه او برسېره
پر دې د څېړونکو او نوښتگرو ارواپېژندونکو پام دې ته وگرځاوه
چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په
جزيي مسايلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې ډېرې احصايوي
څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او
مقيده وي.

د دې مرحلو په سير او تېرېدلو په نتيجه کې د څېړنو منتقد
بينو پام کامل انسان ته راوگرځېد او دارگانيزم اړيکه يې په
کلي توگه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونيوه.
د بيولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که يو غړی
په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي
همداسې که د بدن يو غړی غبرگون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا
په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي.

په همدې ډول د ټولنيزې ارواپوهنې او ټولنيز تمدن
څېړنو ثابته کړه چې منتزع انسان، منفرد او يوازې انسان په
نړۍ کې وجود نه لري يا يې د انسان پېژندنه په کلي توگه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پیژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خورېښنه یې په تېره زمانه او د نوې
په خلاقه تجربه کې نغښتې دي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راګسته، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي

او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه ښه او لوړه ده خو باید یاد ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې د رخ په ورخ روښانه کیږي . نو څه باید وکړو ؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي.
خو په لنډ ډول و یلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پیژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده . د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي : منتزع انسان یې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، باید داسې طریقه
وکارول شي ، چې وکړای شي دا څورخوا اړخ معما یا پدیده په
ښه توګه وپیژني .

بل دلیل دا دی چې پرهالنا په دې عقیده ده دې چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستۍ
برخه ده ، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو ، نو ټولنپوهنه
او میالوژي د انسان پیژندنې د وه اساسي ستنې او پایې دي.

دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې ، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی . په دوهمه مرحله کې ، د مدنیت او ټولنې . په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي . د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري . او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي ، د نورو علومو د طریقو څخه ډېره اهمیت لري .

په دوهمه مرحله کې د ټولنیوهنې طریقه او په درېیمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي . په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي .

د نوي سیستم پیدا ښت :

څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کېږي . نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي . هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره پوهنه څانګې ، په څو خصوصیتونو اتکا لري .

۱- لومړی داچې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نقد کوي ، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي .

دویمه: نوې فرضیه او اصول راپېژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګړې موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اټکل څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او ډېره ټاکلې علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظرونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچې یوازینۍ لار د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړتې.

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډېر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځی چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې ژورې څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدودو ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارواپوهنې

د سلوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي سلوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي سلوونځی دی. د دې سلوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه راېدېخوا دې سلوونځي په روسیه کې د خوب انګیزې ښه ځانته غوږ کړه.

۲- د ذهني جوړښت سلوونځی[2]: د دې سلوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې سلوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل سلوونځی[3]: دا سلوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شوه. اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له ځینو څخه ګټه اخستل و. د دې سلوونځي د فعالیت او موخې (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک سلوونځی[4]: دا سلوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې سلوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behariolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا پښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی .

۶- د روانکاوی ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . د اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه . نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نوې ځلاندې دورې نه ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی ، نوځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو ، طغیان وکړ او په دې توګه یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نوي نبوغ څخه ولور ته ګام اوچت کړ . د کارت او هابس پر ته له دې چې دا روا پیژند یې په جلا کولو د فلسفي څخه زیار وباسي کوښښ وکړچې اروا پیژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختیا سره هماهنګ کړي ، نو په دې ذهنيت ډوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حيوان د سلوک او فعالیت په هکله توجيه کړي . یا يې د مغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې ټو مغزته انعکاس ويل کيږي استوار کړي .

دکارت : د دکارت له نظره انعکاس د سيالي مادي جريان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضا وڅخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تګ او راتګ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشمیره او په دې عقیده وچې د انسان په هر ډول وګړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت دا ګروهه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي . دکارت د عقلي مذهب لاروي دی . منطقي استدلال او عقل یوازېني عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله ګڼي .

هابس : هابس په دې لاره کې د دکارت څخه هم یو ګام پر مخ ولاړ او تعقل او راوايي کېږه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې د خارجي یا بهرنۍ مر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکني انرژي په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته یا اختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي سیستم یې را منځته کړ. (دورت ر ۱۳۴۸ - ۷ - ۹؟)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه:

ماضي چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د اروا پوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې د نورو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژۍ چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په اروا پېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړۍ د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي اروا پوهنې سېوڅې رامنځته کړي چې څنګه کيميا پوهانو موندلې چې د طبيعي بېلا بېلو ترکيباتو عناصر پيدا کوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په اروا پېژندنه کې يوه زړه پورې او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په اروا پوهنې يې ژور اغېز وکړ هغه فيزيولوژي وه. دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلي ډول يې د اروا پوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د اروا پوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوی و . په دې ډول د فزیولوژۍ معلوماتو او کشفیاتو د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي، طریقې او روشونه د نویو تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه « وونت » په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه .

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ « په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې » او روان پژشکي اغیزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو . د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې د ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوی و چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوی وې .

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوي مسایل لکه : د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړخ پلټنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او خوړېدو (انتشارات) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د وګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتونو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شوه.

بل بېل (علم) چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پېړیو کې د رواني ناروغانو علاج ډېر خاشینونکی او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس ډېر سم شو. په عامه توګه د دې پېر رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو، معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول جنونو کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پیمانه نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پیژندل یا نو بې له کوم علمي دلیله یو ډول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کیدل وړو، وړو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلیږي، او په منطقي ډول ونه توانیدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بیلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بیخي ډیر وو. د بیلګې په توګه لرغونو ارواپیژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربې څیړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپیژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعریف همداغه پخوانی تعریف یا نو « د هوښیارۍ یا شعور »، ولو اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډیر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپیژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده. پیچلی او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدائي او لومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې د نظري هدفونه هېرول او پام نه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ د اصالت تداعي ښوونځي، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو اروا پېژندونکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني هوښيارې د اروا پوهنې د اساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څېړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پام نه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوې پلويان وو نو د «پټ يا تياره شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څېړنه بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسېږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1- Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده دوه چې د محرك او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په شان چې د انسان سلوك او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پړانده، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور دوه چې په دې نظریه کې د اکلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده دوه چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا نې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یویې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و.... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده قوې فرضیې ترخیرې او انمایښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتوانۍ یوه ورځ د دې بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د ښیلا پیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځیو دارزښت په هکله به ګران کار وي
چې په ښکاره ډول قضاوت
وشي
دا ځکه چې د یوه روحي سنوونځي

اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروایي سنوونځي دارزښت د تعین لپاره باید د هغه ـ ګټې او یا بې ګټې توب په ثبات او اوږده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښني ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورووستیو کلونو کې د الجمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلابېل شکلونه لکه د نوو مونو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د ځنې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شپې نورې ورته مسئلې دورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي. خو د حیرانتیا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۵ کال کې یې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James. w.

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو
مو   او ځینو نو چې مخکې یې زده کړې وو، ډېر تمایلات او شو
حه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه
وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه د لهند
چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او
منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد
راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه
کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې څنګه افکار د له جریان او تشکیل له تېرو،
تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، لکه څنګه
نو موږ افکار یو له بل سره یو ځای او تړلېږي. دا د اروا پوهنې
د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ ښوو
نځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې اروایي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې
اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان
کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني ولري .

ددې ښوونځي اصلي ريښه دوه زره کاله دمخه لرغوني ده چې کولای شو هغه دارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوې ده پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې « الف » د « ب » ته ور په ياد کړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بيلګې په توګه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص در په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډير سره ورته دي ، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يو ځای ليدلي دي . دې درې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو « د تداعي قوانين » ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې اېښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کيږي خو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي دریځو یا حسي دستګاه له خوا
نه کسب یا حاصل شوي.

ټوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلې یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ټولو نه دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري به د انسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریانا تو بقا یاوې ده دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس د اپوهې مختلفو استعدادونو څخه یوازې د وه اصلي فعالیته مني دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند یو بهرنی ځیز زموږ په حواسو، چې نن هغه ځیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) توایي، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. خو کله چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویر ونو توان له انګیزو څخه اوږد او دوام مدار ده دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول اروایي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم دارګانیزم په وجود کې ومني او هغه دارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نږدې والي سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدايي
مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات
(مینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه
او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه‌لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1]
لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او زده کړه چې د اروايي نړۍ
ای ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې
لیدل کیږي چې یو شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري
د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3]
په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم
شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه
نوعه فکري طرز د تجربه ګرايي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند
د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرايي[5] باندې مستقیماً
حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د یو شمېر معلوماتو سرچینه
بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته
راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه خالي دی، نو هغه چې درک کیږي
یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پیوستون عامل باله. د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یو له بل سره د ذهن یو فعالیت دی. چې په دا اروایي کیمیا «هم یاد یږي او وروسته د اروایي پیدایښت[1] د نظریې سبب وګرځید.

د دې لپاره چې اروایي تداعي منځته راشي نو جان لاک په یو ډول داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات پیدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربیره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان یې هم درلود چې هغه وپیژني، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي. یعنې کوم شی چې د مجاورت، مشابهت یا ورته والي او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او اثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه دارواني ورزش یا ذهني د سلپین څخه، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغیر ومومي د لاک افکارو، اروا پېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکی د کوچنیانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده یې د پوهې ګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په دنده کې ښوونکي ښه عادتونه پیدا کړي.

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي .

د جان لاک دا نوې نظریه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه‌لسمې پېړۍ پورې د ښوونځیو مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي ، یعنې اروایي ورزش او ډسپلین به یې بیانا وه . دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي د روستی
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت(1) د سپینې لوحې د نظریې د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه ، د نوې عملي ارواپوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په ارواپوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې . او په خپل وخت یې د زده کړې په نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند . هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول ، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د « ذهن کیمیا »[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د اروا پوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو کې[2] مطالعه او څېړه.
ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د اروا پوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارټ د اروا پوهنې طرفداران د اروايي حالتونو اروا پوهنه یو اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:
۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو یوازیني عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک یا پیدا ایښت موندي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارټ په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو دیروالی یا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.
د هغه په عقیده ذهن لکه دیخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states
(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوا نه د تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په شبکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي. ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تیرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخلیږي نو وروسته په سمه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کیږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په هغه کې شامله ده. ۳ـ ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یو شمیر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او یو د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي. د ښوونکي هوڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او دهغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورځنې واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګڼل کیږي چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندېز. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم

۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او روښانه شعوري یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دي چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندېز: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکله د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجزیه: که ښوونکي دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوته وجود لري . له دې کبله ځواني او وسني مطالب په شکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي . د نورو اوطبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيات باسي چې د دوه ولومطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډيرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي . ښوونکي ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا داچې د مسئلي په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معين معايناتو کې لاسبو وصلی شي او که نه ؟

د هربارت پلوييان زيات باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښی وپېژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ساختارګرايي ښوونځی[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w.   (2) Titchener. E. B

(3) Structuralism   (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات يې برابر کړل.

د پورته بيان څخه څرګندېږي چې عبارت له يوې خوا د علم او معرفت سرچينه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ورکړې پوهه او معلومات ترتيبوي، نو بايد هغه د علمي تداعي ګرايانو مکتب ونه ګڼل شي او له بلې خوا د هغه شيوې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختيا او د ذهني محتوا د تحليل او ترکيب په جنبشونو او فعاليتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرايانو په قطار کې وشمېرو.

د ابينګهوس د تداعي نظريه:

معروف الماني ارواپېژندونکي ابينګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه يوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات يې د هېرېدو[2] په عمليه کې هم په لاس را وړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره يې کتاب وليکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره يې نوې دوره پرانستله. دې کتاب د تجربې جنبې سربېره د تداعي د تشکيل او زده کړې عمليې هم تر څېړنې لاندې ونيولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتيا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلويانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثير موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا يې نه غوښتل چې د تداعي د تشکيل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د سټرنګۍ پلویان لومړی ترڅه دېته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلېږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ازمایښت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغېز له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغېزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي . ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي .

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څرک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په دې وینا د هرچا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هرچا د حافظې د څرګندولو لپاره نومړی د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي . د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کېږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې لیکې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو عبدولونو چې د دوی د څېړ سره همغږي زده کړه وکړو د از مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله شي څه په دې ډول د دغې موضوع د بنې یا بدې حافظې په هکله قضاوت یا حکم صادر شي. په دې ازمینه کې د لاندې شل اصطلاحګانې کارول شوې دي:

ستن، یوه، خولۍ، کړکۍ، اوبه، پنډوسکي، نجلۍ، نقشه، ونه عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، [illegible] او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جز د دغو اصطلاحګانو کېدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کسمه شاګردې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکړلای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کې او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ته [illegible] پېژني، رسم کړه.

د «هېرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کېږي او د دې ورنور په زړه پورې رښتونیا طریقې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوي دي. د دې اروا پېژندونکو په عقيده نشو کولای چې د تداعي موضوع بيانوي د مجاورت له طريقه توجيه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. هغه څرګ چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابنګهوس د تحقيق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بيا د بېرته وړاندې کولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير شرط په عنوان انتخابيده، بيا د دغه شرط تغير او ارتباط د زده کړې په هکله ازمايښت کيده، پايله و ښودله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له ياده وځي بيا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتيا يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زيار واېستل شي پايله يا موخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې ابنګهوس، ازميدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل هيڅ ډول اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايج و ښودله چې په داسې حالاتو کې د هېرېدنې چټکتيا (سرعت)، د دغه حالت په پرتله چې ازميدونکی

وینې پاتې شي ډیر لنډ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د اتجربې، د هیرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

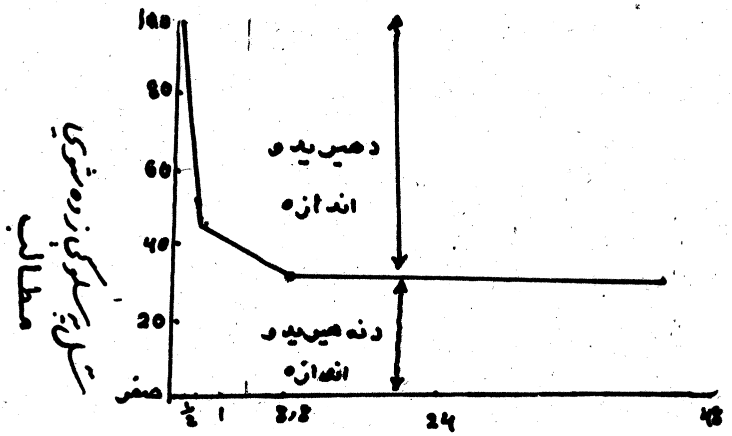

د ګړیو شمیر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هیرېدو په شکل دا منحني د یاد ساتلو او هیرېدو د اړیکې مثال دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت تداعي نظریه

ښوونځی

د پاولوف[1]، تارندایک او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمایښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک چه هر بارت غوندې خپلې څیړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصورونو پر اساس بنا کړي او خپلو څیړنو کې یې فیزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو او د باندنیو محرکاتو په پرتله ډیر دي. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقو سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک[2] ۱۸۹۸ کې د خپلو څیړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک[3] په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو حالو د څیړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلي لارې[4] یا معما امیزه جعبې[5] او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوروڅخه کار اخستل. تارنډایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ډېرو لارو پای به تړلې وو او یوازې یوه لار به د خوړو رسېدو ته خلاصه وه، خوشې «ایله» کړه وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته وروسته د زیار ایستلو پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو څلې حیلو او طرحو سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څاره او هغه وخت یې چې د خپل لوږې بریالیتوب له پاره لګولی و ثبتیداوه، بیا به یې همغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغییرات او زماني کموالی، غذا رسېدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کېده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل.

تارنډایک د دې تجربو څخه د دې نتیجې ته ورسېده چې حیوان نه تجربو کې ځیني حرکات او کړني د سعي یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسي شرحه کوي: «هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښي سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یاني هر وخت چې

(1) The law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته راشي ، دپی احتمال لري هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی او ، بیا تکرار شي ، برخلاف ددې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د ناراحتي شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه امتناع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي ، د پی لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي » هر څومره چې دغه ځواب ، هغه موقعیت ته ډیر او د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یا نې په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوندي د زده کړې ځینې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ان ما یسبنتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ان ما یسبنت کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود څو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان يې موجود وو. که پوښتنه له برياليتوب سره ترلې وه نو ازموينکي ته به د تشويق په توګه ويل کيده «صحيح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبيخ په توګه به ورته ويل کيده «غلط دی» بيا نو په دې ازماينبت کې هم تشويق او توبيخ موجود وو. د دې ازموينو پايلو وښودله چې د تشويق تاثير په ځوابونو ډېر مثبت وو. تارندايک د دې پايلو په اساس، د اثر پر قانون تجديد نظر وکړ او تشويق ته د توبيخ په پرتله ډېر اهميت قايل شو. د تارندايک په آند د توبيخ حقيقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعيت څخه جلا کړي، بلکه حقيقي اثر يې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحيح ځواب پيدا کړي. خو د تحسين او تشويق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحيح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعيت سره تداعي شي. په واقعيت کې د سم ځواب پيدا کيدل، په اتفاقي او پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندايک په خپلو مطالعاتو او څيړنو کې، د تداعي د فرضيې حدې پلوی کاوه او يا هغسې چې د ده څولنبه وه وايي «د اړيکو او مناسبت»[1] فرضيې پلوی و. تارندايک په دې عقيده و چې ټولې تداعي ګانې د انګيزې- ځواب اړيکې يا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثراتو او يا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټينګه شي يوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کيدو تمام شي.

---

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځينو ژونديو پوړيو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکي او ارتباطي سيستمونه پيدا کولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتي دی. په همدې خاطر د انسان ذهن (1) داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستگاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محيطي موقعيتونو سره چې مخ کيږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پطروويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژيست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سرته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځينو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کيدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انګيزې څخه وروسته په خوړلو د ځاب ترشحات لاندې توليدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بیا تر دې چې خواړه ورته ورسیږي، عملاً پیل کیږي. په دې ډول چې: یې ازې د خوړو د ظرف لیدل، یا تر دې کیدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جاري شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوړو کې یوه طبیعي انګیزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انګیزه نه شي حسابیدی د غه غبرګون یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په دې توګه د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامې(1) نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف وښوده چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروایي ترشح(2) نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړوالي تروند د فرضیا تر څنګه د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو پر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

مینه د رلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انگیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې له زده کړو ځواب او ځواب ته غیرشرطي انگیزه ده چې ځنې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده، ځکه د قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولونو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس ادوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښېدو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه چلیله دا روایتي ندنې د غه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترگه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او مرضیاتو کې چې د ذکاوت پیداکېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پر ځواته پرېښي او عملاً بیانې له حافظې سره سم وکارول شي.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) Conditioned Stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارزښتونو پلویان هم د تداعي د سنبونګي پر پلویانو داسې انتقادونه لري . او وایي چې دگشتالت د ارزښتونو خدمت د اصالت تداعي سنبونګي لپاره صمدا دی چې د دوی دغه خلاوی ډکوي . په هر صورت د تجربتي تداعي ارزښت نه ډیر نکار دي سنبونګي د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي . د بیلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو بیدا کول د حافظې په مکله د زده کړې او هیرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، خپل نه د متقابلو تاثیراتو په مکله په تداعي کې د زده شویو خوا برنو ، عبرګونونو ، انتقال له یو عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسې نور .

هیلګارد (۱) ، رابنسون (۲) ، وودورث (۳) او صمداسې یو شمیر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي . ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای . د تداعي سنبونګي د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه د دغو د اصالت سلوک سنبونګي کاملاً ځانګړې بحث او تړبیر لري چې وروسته به شرحه شي .

---

(1) Helgard Ernest . R.

(2) Robinson . E.S .

(3) woodworth .

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړوونکي ښوونځی (۱)

ویلهیلم وونت (۲) الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ازمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلې دي «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لومړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې، د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورته کړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بهرنۍ تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، دا ځکه هغسې چې موږ په خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه، واقف او خبر یو.

(۱) Structuralism

(۲) Wilhelm Wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(1) ووایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نړۍ پیژندنې په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آګاهي» او د نفساني تیو درک ته «خود آګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.

او س نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکړي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.

انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي دکشش یا تروپیسم(2) په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس(3) په شکل څرګند شي، لکه د ار ګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیز په مقابل کې او یا د غریزې(4) په شکل چې یې د ویل، ناخود آګاه او انتباهي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

اویا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه برخې یانې داخلي او بهرنۍ تجربه شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له علم سره ورته والی پیدا کړ. نو هغسې چې د شعور د عناصرو کشف او د هغوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

ونټ عقیده درلوده چې ذهني تیلې تجربې لکه د خارجي اشیاوو درک، تیرې خاطرې، هیجانات، اهداف، پیچلي او مرکب مسلې دي چې باید په علمي توګه یو یو تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې ونټ د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وبلله او په دوو اصلي ډلو یې وویشله.
لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بڼه یې چې مونږ ته له بهر څخه راځي یانې محیط ذهن د بدن څخه د باندې ده.
دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې ذهن په بدن پورې تړلی او متعلق دی او منبع یې ذهن په وجود کې ده. د اساده او لومړني احساسونه خپل لومړنی نومونه چې ځانګړي ساختمانونه او کانالونه لري، یو بل سره شرحه کړې دي. لکه د رنګ ترلیدل. د تیغ او ریډل، د منځ شکل جلیټ احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژند ونکو د دې عوامل په ځنګنه کې ...

شرحي د اهم بیان کوي چي څنګه مونږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه د دې اروا پېژندونکو لپاره چي د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم بنسټ بلل یان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربې او که ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړې انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هر چا منلي وو. خو وونت دوه جهې نورې هم پسې هغو ور زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ دارامتش، او بله جهه یې د خواشیني (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بیلا بیلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بیلا بیلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوی دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي یا په بل

---

(1) *Passive*. (2) *Pleasant-unpleasant*.

(3) *To stimulate and peace or Tranquillity*.

(4) *Depression and pleasure*.

عبارت د ووُنت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر ارواپوهنه نه ده، بلکه د ووُنت په نظر شعور، د محتویاتو شرحه د ارواپوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له نظره په زړه پورې قوانینو څخه دي چې ووُنت یې وړاندې کړي دي. کولای شو د قانون داسې هم بیان کړو: «د هر نفسي عملیې ترکیب یې یو بشپړ نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو نکو اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون وروسته مراد کولای شو د اصالت ندای د ستروکچرېزم په تعلیماتو کې له ووُنت ترمخه او د ګشتالت په ارواپوهنه هڅو کې وروسته له ووُنته هم پیدا کړو. (ووډورث ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲)

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې ستروکچرلیانو د ارواپوهنې هدف موضوع شعور[1] یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا پوول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړې او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورد تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د ووُنت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنل په پښتنو کې د عسکرو یا په اروايي ښیرونو بحث و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصــــول

د المان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (۷) تنو زده کوونکو زیاتو ویست چې په امریکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې د کرنل د پوهنتون د اروا پوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د اروا پوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چند اړخیزو او حیرانتیاوړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بې ځایه نه لري. ګڼکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو. په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فیزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب څخه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما دنده دا ښکاره کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه خبره وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي خو د یو بل سبب نه کیږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیا رکه جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت او حضور کې تشکیلیږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخته په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بیلګې په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش ، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي ، عضوي اغیزه ده. وروسته له دې د دې مقدموخته په مغزکې انعکاس پیدا کیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري ، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي ، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د هغو په مرسته تعبیر او تفسیریږي ، د مقام نیسي او مانا پیدا کوي.

۲- تخیل ، تصور یا ذهني تصویرونه چې بیرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي ، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفو خصوصیات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مینه ، نفرت ، خفګان او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکي ارواپېژندنې ، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس ، دا ډیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلي نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې ، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلي حالات لکه تفکر ، حافظه ، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیاتو صراحت او اهمیت د هغو د تسجیل تر اوبد لو پورې دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات ، شعور یا نفساني چارې په درو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ونيشي کيږي. چې ځينې له مغزه په مرکز او کانونو کې واقع او خاصه برجستګي لري او ځينې له مغزه په څنګ واقع دي او صراحت يې لږ وي.

تيچنر په دې عقيده دی چې په ټولو علومو کې د شيانو معروضي طور ليدل او لاس، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه پخپله يو ډول مشاهده ده داخلي کتنه يا د وجدان د محتوياتو مشاهده ممکنه ده. د طبيعي نړۍ له مشاهدې څخه توپير ولري، خو په اصل کې دا دواړه طريقې يو ډول دي.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بيلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طريقې ځای نيولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده.

تيچنر د ارواپوهنې په ځينو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازموينې موضوع چې امريکايانو ته ډيره بيه يې درلوده او د فردي اختلافاتو د توپير لپاره په کارېده له نظره غورځوله. د طبيعي او غير طبيعي ځناورو ارواپوهنې ته يې پام و نه کړ. له مړي د تارندايک او کاتل له ځينو څخه يې سترګې پټې کړې او سلوکي مبنو ونې يې سطحي وګڼلې.

د عصبي دستګاه په ميکانيزم کې د بې خبرۍ له کبله يې د دې دستګاه په فيزيولوژيکې څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ. د خپلو نظرياتو د زده کړې مسلې يې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پيروانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرايي اړخ نه لاره. د امريکايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو د دې علاقه کډه سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

نو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه ، د متافزیک او عامه عقاید ومنځ یې جلا کړه. زیاریې وکیښ چې تجربي طریقې د معنې د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستره خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو گمان نه کیږه چې علمي ارواپوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختگ کړی وای .

دعمل د اصالت

ښوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې د جان ډیوي[2] په واسطه طرحه شوه. ډیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي راتمي، تشکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم څرګنده او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلېږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د ۱۸۳۰ کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت د ارواپ

---

(1) Functionalism. (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غبرګون دی چې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو برخلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څیړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یو انتخابي او التقاطي نظریه ده لنډه که په خلاص لاس یې د ارواپیژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څیړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وډورت[4]، ادوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څیړنې کې یې ارزښت د دوو کسو لارښوونې په په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څیړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او دلې مرحې ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ور بل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A
(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وګورو شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې اوږده کړې په کم وکیف پورې لیږ او د هغه اصول هم زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندېز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده دا ده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي ځېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چې د انګل د-پراګمتزم فلسفه داسې یو فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلوموي.

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي چې خو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینوونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمیري همداسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارېدو او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شول د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله. خو اروایي فعالیتونه او د بیولوژیکي نقش داروا پوهنې د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکي یا کوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام له نه وکړه:

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تماثیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1]
بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوندو کړنو لپاره
یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د
ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه.

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لپاره
ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال
کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژیک
پېښې دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. ترويزم[1]
یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود
یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي
او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د
لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا
بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه
په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام
او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او دا
سې نور دي.

ځنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) *Tropism.*

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې په توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پرمختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څیړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړاو یا نې ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پړاو یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

---

(1) Instinct . (2) Static
(3) James . R . Angell . Psychology .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو. نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغېزو څخه خالص وساتو. پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنې طریقه:

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي یو نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر بنسټ ایښودونکی ګڼل کېږي، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارواني حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده. بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کېدو یا برعکس د یوه حرکت د ودرېدو (توقف)، سبب شي، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملي د جسمي او حرکتي له یوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګوري. بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دا راپېښېږي موضوع د جان ډیوي له نظره «د فرد انطباق له چاپیریال سره» دی. د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دا دی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي . د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که د فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او دی. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو . په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته موږ ګورو چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

دا اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تېچنر ښوونځی د دې ډول فکر بنه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره وو او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې عملي پرمختګونو نوي ښوونځي ته زیږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نویو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نوځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نوو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت "(۱)" نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې ورپاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخ نه تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې پېړه د پای او دښمنۍ پېړه د پیل په ماتې غوړندې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړه ډول ځېړل شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلات اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همدا سې د دې مطلب توضیح چې ذهن یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو تر منځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنې په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنی یو تمایلات موجود دی چې د ژوند په مرحله کې د ټولنې لپاره ژوندکوي او زیار باسي چې د هغې سره

(۱) (Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه څوبنتې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډېره اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل استقاعي او علمي اړخ يې د جان ډیوۍ او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. ذدې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دی چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې يې د تولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسي. د ژوندي مرجع د اتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلو جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلي صحنه کې مطالعه او وڅېړو.

په مشخصه توګه د دې سبزوونکي تربیې د بحراني کلاسیک نېوونکي سره چې د وړخې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کېږي:

لومړی تربیې يې دا دی چې د عمل د اصالت سبزوونکي پلویان تکه خردګرايانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لېټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او تاکونکي عوامل پېژني او وايي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هېره کړله او د هغې نه څخه يې مخ واړوله.

د عمل دا صالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکې په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي بايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي با يلو په هکله زيات باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض اوني النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلاکوي. او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې هايي علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره ددې دوو ښوونځيو سبکاره او بارز توپيرونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گته وړخفه اخستلی شو؟ خوتیجنر له دې پوښتنې ځخه بېزاره و او ډګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوجان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستي پوښتنې لوري ته ځیر ؤ او تربیتي چارې یې دا روانپوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي او روانپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمېرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یانې د استمرار حالت د محرک او غبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټ وند موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي د بدن او ذهن دا پیکی تر منځ خاص نظرلری او مسأله په تازه رنګ تربحث لاندې نیسي . د دیوی په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو عوا د تو په ځیر یو له بل ځخه نه بېلوي .

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي ډول د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ د لومړي ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس يوه سپينه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصويرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکتساب يوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلونې د ديوي په ډېرو آثارو کې ليدل کېږي. د ديوي په عقيده زده کړونکی خپله د ادراک وسيله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له يوې خوا څخه زده کړونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر ځانګړو خبرو د هغو زده کړه او پر هغه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان ديوي «انسان ته مخلوق د عادت وايي نه د عقل».

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسيلې په توګه په تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کړونکو ذهني جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو جلا کولای. د انفعاليتونه هدف نه ته ځير وي او پايلې ترې لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اړوا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع او پوخ عالم ژوندکې هر وخت په ذده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو .
نوموړی دارواپوهنې لومړی تجربه ځای « د هاروړد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جمیز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . دده د فلسفې شرحه دوه غټ خصو صیته لري . له یوې خوا دده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې علمو دده د مادي فلسفې اړخ نحل یداوه . همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځته کړ .
د ویلیام جمیز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرگندې کړي . د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د گټې په ترازو سنجوي .
(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارگاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده. صرف تجربه داسې تعريفوي: «د اګاهۍ بې واسطه جريان له چاپېريال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ويليام جيمز په عقيده اروا پوهه بايد په لومړي سر کې عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي. عادت داسې توجيه کوي: « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانيزي».

ويليام جيمز د اروا پوهنې موضوع داسې بيانوي: « اروا پوهنه د نفسي د روانې، ژوند علم دی. چې ځينې پديدې او شرايط څېړي». د ويليام جيمز په عقيده پديده، د اروا پوهنې موضوع، طبيعي علوم پورې تړلې او مطلب يې دا دی چې نفساني چارې مستقيماً په بدن ــ مخصوصاً د مغز د دستګاه پورې اړه لري. د هغه له نظره د بدن د دستګاه، د ذهني ژوند شرايط برابروي او د اروا پوهنې د علم مهمه برخه تشکيلوي. اوس نو ويليام جيمز اروا پوهنه د علم الحيات (بيالوژي) له ډلې ګڼي او شعور د هغې مرکزي مسئله شميري خو د شعور په داسې جريان چې د بېلابېلو څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ويليام جيمز د شعور يا خوداګاهۍ د جريان په هکله وايي: د شعور لومړی خصوصيت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیریږي یې په بجربې ځینې تیریږي اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . ځنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) ، بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې ده هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خوداګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خوداګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خوداګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خوداګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خوداګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخیړنې او مطالعې لاندې ونیسي . (راستنه ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باوري دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دی .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه . لومړی طریقه چې هغه یادوي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د وونت او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موږ یې دا یو ډول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي ارواپوهنې پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژوو ، ماشومانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پایلو تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډیرې څیرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډیر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیدې لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (بیرته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د سلوک د اصالت بنوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د Ph.D د شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . د ی د سلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په حقیقت کې د ول د عمل د اصالت له ښوونځي سره په څه ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نور ور اروا پوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي د ندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علومو غونډې ، سلوک ملاک د عمل دی او له عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یانې څه سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د هغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واټسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو تشکیلاتو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او هغه داسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزېدونکو (معده) او کنټرولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو د اصلیه نه یا نه کیږي چې بیا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ه یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نشي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

لکه چې وویل شو، سلوکیان «داخلي او نفساني طریقه» او همدا سې شخص مخ، حال او احساس پر اساسه او نا سم ګڼي. د بېلګې په توګه د وه اشنایان یو بل سره روغبړ وکړي نو داسې به یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم، څنګه یاست ؟

شکر، ښه یم، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واقعیت له نظره بې معنی او د ارواپوهنې له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو، پوښتل صحیح کار نه دی د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سر ته ورسېږي :

السلام علیکم، تاسې خو خوښ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واقعیت په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ غږ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي . د دوی د تفکر عمده نښې دي دوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي . په کوچنیانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اوان سر ته رسېږي . وروسته چې غټېږي په نجوا او پېچ پېچ کولو او په پای کې چې لویېږي نو په نا مرئي او بې غږه صورت سر ته رسېږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې غږه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ټولنیز تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونی او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د ورنت او نورو تجربتي پوهانو زیات دارواپوهنې په هکله د ، واقعي علم ، تر عنوان لاندې لیوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د ، روح ، پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و سطی وه وپېژندله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي : ، چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی ،، هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو پېخوا نه پرېږدي . او ځان پر دې موضوع و نه غولوي . ولې چې دارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدېدو حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت داصالت او د عمل داصالت مبنو څخه تر منځ تر یو حده چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مبنو څخه د پلویانو له خوا د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور و مجردو مفاهیمو سره دی څه د سلوک د اصالت پلویانو نور تهتوالي سره ونه کړ او داسي مفاهیمو لکه شعور ، نفساني حالات فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسي نه ولاړل او د هغوی په ځای يې له داسي مفاهیمو لکه انګیزه[1]، عراب ، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست .

انګیزه هغه داخلي عواملو ته وايي چې د یارونې (برانګیختګی) ، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي . دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه : لوږه ، تنده ، مینه او داسي نور .

واټسن په ۱۹۱۹ کې د ناموړ پوهانو او مشاهده کوونکو ترګزار شاتو ورسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي . د بیلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او توږدیم او نور .

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) ، داسي داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولي وي لیکلي دي : ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک يې کړم . ما د وجدان له مخې داسي فکر کاوه ، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې دېرې حادثې واقع کیږي . چې له بهر څخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي ، خو اوس تول داسي

---

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه بارز نه دي[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د پټ سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په ارواپوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له یوې فلسفي له غوښتنې سره مل شو. یانې په ارواپوهنه کې باید هره مساله په «بالقوه» ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کیدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني ارواپوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزه نښه دي او داملي شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي ارواپوهنه کې یوې نظریې او مکتب بنسټ ایښی دی. هماغسې چې ورونټ ویلي وو چې «د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارتباطي بنسټونو تجزیه کړو» واټسن هم عقیده درلوده چې «سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګېزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د واړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي . همداسې واټسن وايي ، غريزه او عادت هم له همدې
مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې غريزه نسبتاً او
طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړي صفتونه
په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي وي .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو
مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده . علمي
مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايلو له مرستې امکان لري .
ازموينه يوه عيني طريقه ده چې کيدای شي د رواني پېښو د څېړنې
وسيله وګرځي . ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکا
وت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول
کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي رواني پېښنې
ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي .
محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي
آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کيږي . لکه نور چې سترګه او يا ږغ
چې غوږ تحريکوي .

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې ،
برخه کې د واټسن يو ملګري ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په
اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې
نيولې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونو په دې عقيده بادي

---

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل دښوونکي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات ، د بدن عکس العمل بولي . د بېلګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو د دې جملې سره یې د بدن وضع بدلیږي او غوښن معلومیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی . د وایښن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقې سربېره د ښېړنو یوه دیره مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس⁽¹⁾ طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیا ورکې ښودې .

د وایښن له نظره یوازې د زده کړې زیبنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې ډول زده کړونکي عکس العملونه دي .

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې هغه عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی او هغه د فرد د عادتونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په هغې ډېر تاکيد کوي .

۱ـ دانسان بدن بايد په دقيق صورت وپېژندل شي ، عضلاتو، غدو غوښې ، وينې او هډوکوته په هغه اندازه اهميت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کيږي .

۲ـ وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلويان په دې عقيده دي چې ټول غريزې او هيجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . د وې ډيانږې ويرې ، غضب او مينه ذاتي او باقي مانده کسبي شميري .

۳ـ په دې ښوونځي کې انسانۍ چارو او صداوې ، رولنونو او عملي وړتياوو ته خاصه پاملرنه کيږي .

۴ـ په دې ښوونځي کې د کوچنيوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کيږي او باور لري چې دا دوره د شخصيت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

۵ـ د دې ښوونځي پلويان بدن ، يو ميکانيکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړيکې يې په اساني سره پيدا کيږي .

د دقيقې څېړنې ور وسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوې موضوعات استخراج کړو :

۱ـ د اروا پوهنې موخه بايد د انسان او حيوان د سلوک مطالعه وي .

۲ـ د اروا پوهنې تعريف بايد د «شعور» نه بلکې د «سلوک» علم وي .

۳ـ لوېټلو مفاهيمو لکه احساس ، ادراک او هيجان څخه ډډه وشي .

او پرځای يې داسې سلوک لکه محرک يا انګيزه ، ځواب ، زده کړه او عادتونه کار ول شي . د واټسن په اصطلاح انګيزه او ځواب ته رفلکس وايي .

۴ - د ارواپوهنې اصول باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵ - د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه مجرد وي له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سګنالونو تمرکز ځای وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وایو سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت دی چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط ورکړي یې ټینګه کړي. په دې ترکیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر [1] (۱۹۵۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه ښارګوټي کې وزیږېد او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) *Burrhus Frednic skinner.*

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربه کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پیژني نو ځکه دغې طریقې او نظریې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کیږي داول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې، یوه نوې څانګه ده.

تارنډایک سلوک ارتقايي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مؤثر بولي. اما څیړنې یې د انسان په برخه کې، ډیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څیړنې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرايي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې دنده یې دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څیړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر له نظره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څېړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اشکال د پېښېږي بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همدا سې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د نورو علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه رعکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي. سکینر دا معروفه خبره: ،،چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چلېدلو یې نه شو مجبوروولی، رد وي. د دې عقیدې له مخې چې د اروا پېژندنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې انسان او یا چلېدلو ته مجبور کړو. په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو.

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر-نیاپاسي چې په اروا پېژندنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توگه څرگنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندېنو اطلاعاتو ټولولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څو ځله واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرگندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې علومو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي. څو د داسې پېښېدنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوکونه باید د هغې جبري ونکړ اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو. پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني آدم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر یو سلوک علت لري او دا یوازې هغه وخت سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي.

سکینر په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. له دې نه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپیریال لا د هغه مجبورد په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په ټوله عالم، نکه بل هر وګړي غوندې مهم رول د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

[1] *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پرمخه او پرمخه هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پرمخه د پدید خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منځکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پرمخه د طبیعي حیاږو جریان او دڅرونډ په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د صاروړد او انډیانا د پوهنتونونو د استادی وباړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبروتړې په رستاخیز کې د یاد وړ ور مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ ، ده و ویل ، هغه کار چې ازمایښت کوونکی کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقې قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي .

سکینر وړاندې کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلـــقي شـــي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي .

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې ځینې مادي بدلون سره د ځینو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي . مختصات په بل شکل څرګند او منعکسه راوړي . دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي چې د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، او د ځینو خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S)، او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي. دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب ټول واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغز نوی او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوې ازمایښت، مغزظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښ او اشتباه، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې مغزه دواړه سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرول[1]، یعنې او بطي رفلکس دی.

له مغزه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[2] او عمل کوونکو[3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه:

(1) *Extinction* (2) *Respondents* (3) *operants.*

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري خو دا ارګانیزم له نظره معلومه انګېزه، نه وي، داځکه چې هغه انګېزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کېږي پدې ځای کې انګېزه د ارګانیزم له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ارګانیزم کار یوازې د A له متحولونو سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پیروي کېږي.

ښکاره ده چې ارګانیزم، انګېزې منځته راوړي، کله چې موږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګېزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپورته کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکې انګېزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې موږک وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو ته باسي. خو سکینر زیار باسي چې د ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې دا ځواب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا ځواب، د هغو انګېزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپورته شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس یو خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نمضا یینږي، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې (۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکی رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځان منځ یې برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او ضمیمو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او ضمیمو د تجربو او ارتباط په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې خپله اروا پوهنه یوازې موږک او چنجي ته محدوده کړي ، که څه هم هغه دا روش د کار د څېړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څېړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو نورو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومیدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کېښود.

د گشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په الماني کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیښندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم گشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شي یا وضعه د هغو اجزاوو له کبله په بنه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا د پرول فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer

(2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka

(4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا څرا دسقراط څخه لیدل کیږي چې دوی فیلسوفان او، منکرین د دغه وخت دمنځه او کائیناتو د ځینو او پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته به ځیر وګرځي نه د دغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځیني داسې منکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پیژندنه یې یوازې د دغو داجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت دښوونځي مخکښان او دویمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي مخکښان ووایو.

په فلسفه پوهه کې د ورتهایمر څخه دمخه پوهه د ګشتالت په هکله قاطع او ښکاره نظر څرګند کې. دغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وه چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي خو ارواپوهنه باید دغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅېړنې لاندې ونیسي. دغه، دغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څوک درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی دغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو دا ارتباط احساس او یا د دغو کلي ترکیب له یوبل سره داسې تصویر منځته راوړي

کرستیان فن اهرنفلز[1] د ۱۸۵۹-۱۹۳۲، په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په کله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګړې ښکارندې چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیات باسې چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم
ور وبخښي، هغه څه چې ویني، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په المان
کې د ګشتالتي کیفیت[2] تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدلو دي چې د ماناداره سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای دیدې په وسیله په ښه توګه
پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا د ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څېرکې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د ورتها
یمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه
او ښه صورت درک کیږي. ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

---

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

واسطه د زماني فاصلې په تنظیم سره پر عمودي او پر منحني خط د سپینې
پردې پر مخ انځور یا انځور منعکس کاوه . دا انمایښت په پایله کې څرګندوله
چې که زماني فاصله د عمودي او منحني خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{15}$ ثانیې څخه
ډېره وي، لومړی عمودي خط او بیا منحني خط د پردې پر مخ لیدل کېږي .
خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانیې څخه لږه وه دواړه خطونه په یوه لحظه
یا نې همزمان د پردې پر مخ لیدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$
ثانیې ترمنځ وي داسې احساسیږي چې عمودي خط پر خپل ځای نه خوځیږي
او منحني معلومیږي . څرګنده شوه چې د رګ د حرکت د فای پدیده له
دوو خطونو او یوه مشخص زماني عامل څخه پیدا شویده . دا پدیده
په زړه پورې انمایښتونو او د سینما د پرمختګ سبب او د ګشتالت
دارو پوهنې بنسټ وګرځید . له دې څخه څرګندیږي چې ټول حرکتونه
چې د سینما په فلم کې لیدل کېږي، معلول د یو شمېر فلمونو دي چې
هر یو یې د یوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په یوه
معینه زماني فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکی حرکت ویني یا په بل
عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې خپله فلمونه، پرته د بې
حرکته تصویرونو بل څه نه دي.

د فای پدیده په نورو انمایښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې
له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې
تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره
د تیاره او روښانه شي بیا د یوې رڼا نقطې په ډول لیدل کېږي . همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که خپله سبا به ګوته ده ۲م سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لري وښيسو او

خپلې سترګې په تناوب ډول وانړې او پټې کړو و به وينو چې زموږ ګوته

حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هيڅ حرکت وجود نه لري. دا

او داسې نورې ډيرې بيلګې د اړيکو او ادراک توضيح کوي د اسپالې

د محرک. ځواب په اروا پوهنه کې د توجيه او تعبير وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه

وخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه

او ماناي يې شرايط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصوير[1] او زمينې[2]

د ځمکې، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکارن

کيدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په ښه ميدان او منظره کې تنظيم او

رسموي. کافکا يو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار يا پلوی عقيده لري

چې ځمکه يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په ځرګندولو

کې ټاکونکی رول او تاثير لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو ياني تصوير او زمينې ته

ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول

ګڼي . په کلي توګه زمينه ټول هغه شيزونه دي چې د شخص مادي او

محسوس چاپيريال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په اندامونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. دوی نهایت په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د گلدان مخامخ دی. او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانين

د گشتالت ارواپوهان عقيده لري چې په گشتالت يا هيات کل کې خاصه قوه يا نيرو موجوده ده چې مسايل په خاص طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظيموي او د درک او بصيرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکيل(1) او سازماندهي د سلوک او فعاليتونو د خصوصيات ترڅنګه حساب يږي او له لاندې قوانينو څخه جوړ شويدي:

د تعادل او فراگيرۍ - جامعيت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانينو څخه يو د جامعيت(2) قانون دی مطلب يې دا دی چې ارواېي تشکيل او سازمان يا ادراکي تجمع، تل د کمال او شايسته گۍ خوا ته ميلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن د محافظه او د احساس او ادراک نيرو او قدرت، طبيعي جوړښت ته متمايل وي چې د بايد او مطلق خير له اصل څخه متابعت او پيروي کوي. د دې قانون خصوصيتونه نظم و ترتيب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پايه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزيک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعيت قانون بايد د تعادل قانون(3) ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مايع په نا همواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ ابوي . په همدې قياس ، نا کامه شخص نيار باسي څو خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدلته ده چې له نورو څخه بخښنه غواړي . يا بيا په ازمېنه چې نه دي بريالي شوی ، شرکت کوي ، څو بريالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . دګشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون[1] د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټاټکي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانګړو دستو د ايجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ږغونه او الفاظ چې نږدې يو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کانکا عقيده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړېږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او يو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

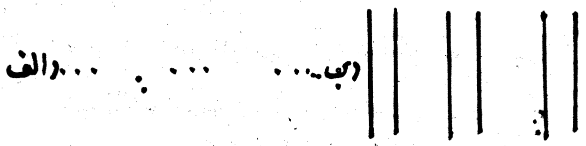

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت (۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګلو ګروپونه را منځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي .

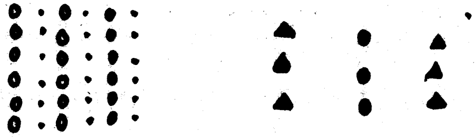

، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري .

د پیوستون قانون :

د پیوستون (۲) په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله ، ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي . پوهانو کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي . د سارې په توګه ناقصه دایره ، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) The law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل ، انسان ته خوښئي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه ونارضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون⁽¹⁾ په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یوځای کید وځه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موهي که څه هم دوی نیموګړي احساس هم شته دي .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایېهغه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیرنه کې پخوانۍ نمونې او داریکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا ماناګانو په څواب کې په لاس راځي دي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

⁽¹⁾ The low of good continuation.

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي .

خو که نمونه یا بیلګه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وایي .

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی . په دې طریقه کې زیات استدلال کیږي چې مسائلو ته د کل په توګه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او [illegible] مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د ګشتالت اروا پوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړې ده ، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي . د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه کیږي .

د دې اروا پوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

---

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په ړندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې دا چې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. دګشتالت د ښوونځي پوه اروا پوه کاتونا[1] دغې نوې ستونزې داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو او اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دوو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

(1). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د ګشتالت پلویان وايي: داسې نه ده چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډېر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین[1] الماني پوه، څېړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز ډول مطرح کړه.

نسبیت یا نسبي[3] اصل دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي. داعبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موږي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او یا نسبت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پیژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري . په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوې بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخوانی بصیرت کې بدلون راولي .

په لنډه ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري . د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي .

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه ، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي .

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پید ایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په دې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نو څکه د ژوند

دفضا، معرفتي جوړښت د ژبې د وده، عواطفو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په برخه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه د هغو موثرو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني تيره منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نمادي[2] او عملي[3]، وظيفوي، روابط او اړيکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسي مواد لکه حافظه، تجربه، هنر، افسانه، دين اټکل، او اميد ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکيل شوېده. دغه رواني جهان کې ممکنه د احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تير او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورمول د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E روا

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې ته ورکې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جزء جوړوي .

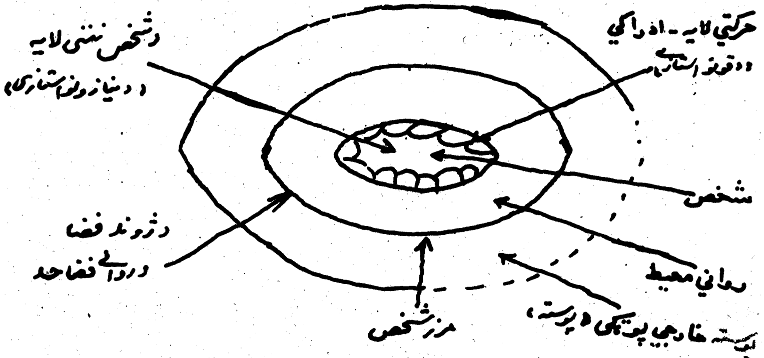

پوره ته جوړ بنت یې پوټکی د بهرني[2] پوستې په نوم احاطه کېږي . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه ورته ورسره وي .

(1) Dynamic. (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شوېده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه مرسته اوانې، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نوره پوره مثبت ظرفیت او ویره ونکې او بېزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي، فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برسته ممکنه ده په لویه اندازه سره شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یوه رواني پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکرکول، زده کړه، خوب لیدل، هیله لول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه بلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ستې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل روانې حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزیکي چاپېریال په کلي توګه مادي وسایلو او شرایطو ته وايي چې شخص یا شي په کې شامل دی. اما ټولنیز چاپېریال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپېریال یې نیولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروهې دیوې ټولنې یا یو ملت شامل دي. که څه هم فزیکي او ټولنیز چاپېریال دیوه ګروپ د افرادو روانې محیط له پاره زمینه او شرایط برابروي خو بیا هم په ځانګړې توګه ځینې له روانې محیط سره ښکاره توپیر لري. د بېلګې په توګه په یوه پوړنګي کې د زده کوونکو فزیکي چاپېریال ظاهراً یو دول ښکاري. ولې د هغې روانې چاپېریال له یو بل سره توپیر لري. په دې معنا چې ممکنه ده یو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما روانې حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای

من در میان جمع و دلم جای دیگر است.

«سعدي»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل(۱) تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کېښود، خو شارکو(۲) او ژانه(۳) فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر(۴) او یونګ(۵) په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید(۶) (1856-1939) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د ارواپوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په ارواپوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو د رواني جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره از ما یېنتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه[1] مناسبه نه ده باید بله طریقه وکار ول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او تضادو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په هکله او یا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرمیدل د همدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یادول، تذکره، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تیرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعور په اګاه یا نونبانه برخه کې وار ول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ګډوډیو بې نظمیو د خلاصون لپاره، د یوه ښه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطرات یا حافظې ته راولي، هغه زیات ایسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده ؤ چې منشاء د ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه ځرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تناکلو نښو (علایمو) څخه استفاده وکړو، هغه به څینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بدن بل محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوم وخت کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مرسته اړیکو او تر یوې اندازې موږ خپله وضعه ټاکو. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخودآګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو باندې واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته ولاړو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېرو غیر عادي سلوکونو، منشا او منبع ده د شاته ولاړو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرويډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶ ،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوۍ اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصیت کې دی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دريم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ايښودونکي هريو کارل راجرز[1]، مازلو[2]، رالومې[3] البورټ[4] او نور دي چې پخپلو دول دول څيړنو او توانيدل چې د دې نوې پديدې لاره چې د اروا پوهنې دريم قوت[5] نوميږي اواره کړي.

هيومنيزم: (د انسان مينه يا بشر دوستي)

هيومنيزم[6]، د انسان مينه يا بشر دوستي ده او د تاريخ له ريي چې لرغونې زمانې ته ور رسيږي. خو خو اوان يې په شلمه پيړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هوبل وخت څخه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فيلسوف ته ارزښت لري: د موجوديت يا هستۍ[8] پيژندنه ده. په دې فلسفي نظريه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجوديت او د ژوند لاره او طريقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پديده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کېږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې د یوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپېریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره عبارت د هغه، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

البورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت»، د انسان د ډېروند شرایطو ته مانا او ژوره بیا ورکوي او د لومړي ګل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډیرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف ذریځ غوره کړ. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو»

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف نمایشي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري تولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دې پېښې نږدې الې څرګندې موجبات برابر کړې او بشري تعلیم تباه کړي . او همداسې دا هم په ګوته کړه چې روانې سلوک ته پاملرنه ، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي . او دا پېکار او تېرکه او تعاون ، د څېړې او فعال انسان په اهمیت او طبیعت د دې او پایله یې پرته د انسان څخه لرې تجربل څه نه دي . نو ځکه د سلوکي طبیعتو کاروول د انسان په هکله ، نارسا ، نامناسب ، خام او سطحي دي . د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک څخه محسوس اړخ مطالعه او څېړي ، خو د متفاوتو شخصیتونو ، پېچلې اړیکې او ثورنیا نه شي مشخصولی .

بشري ارواپوهان تجربتي څېړنو سره مخالف نه دي ، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي ، او وکولای شي په اطمینان پوهه او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي .

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربې ، احساس او ادراک ، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي . د داسې مسئلو څېړنه نوی فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې :

په بشري ارواپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی . که د عقیدو له مداخلې پرته مغه اناد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پریښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د پر مسوولیت یې پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افرینندګي، هنردوستي او خپلو ګټو وړې ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې دغه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسیږي او د زده کړې چاپیریال یې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ناوېند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا طریقي دي چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازموېلي او پوهان او تکړه افرادو ته وده او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولني په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي سکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار دوېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

اوس نو که غواړو چې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. دده په موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره څینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څیړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترکې او ښه والی تضمینوي.

(1) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برګ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه . با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ، 1956 ، ایران .

اراسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي یادګیري بر بنیاد نظریه ها ، مو سسه انتشارات   ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

ودوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycerk. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د ښو په سر، د ډاکتر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکتر مالتي وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوړي او نغوتي (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زمونږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop-2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library